

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “บทบาทของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อดำรงรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งบ้านน้ำเกียน กิ่งอำเภอเพ็ญ จังหวัดน่าน” นี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเรื่องการพัฒนาชุมชนและชุมชนเข้มแข็ง
 2. แนวคิดเรื่องของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน
 3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
 4. แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสาร
 5. แนวคิดเรื่องกระบวนการ บวรส.
 6. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการดำรงรักษา (การดำรงอยู่)
1. **แนวคิดและทฤษฎีเรื่องการพัฒนาชุมชนและชุมชนเข้มแข็ง**

ความคิดเกี่ยวกับเรื่องงานพัฒนาชุมชนนั้น จัดได้ว่ามีการกระทำที่เป็นลักษณะของงานการพัฒนาชุมชนมาตั้งแต่มนุษย์มีการทำงานร่วมกันเพื่อผลประโยชน์หรือสิ่งอันพึงปรารถนา ร่วมกัน วิวัฒนาการของการศึกษาด้านการพัฒนาชุมชนนั้นมีเรื่อยมาจนกระทั่งในศาสตร์หนึ่งในลักษณะของทฤษฎีแห่งการปฏิบัติ (Theory of Practice) โดยได้พัฒนามาจากหลักของการกระทำ ซึ่งได้มาจากการปฏิบัติจริงที่ได้ผล (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2538)

เมื่อพิจารณาในภาพรวมของคำว่า “การพัฒนาชุมชน” กล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ “การเปลี่ยนแปลงลักษณะและคุณค่าของชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned Community Change) การพัฒนาจึงเป็นทั้งวิธีการ กระบวนการ โครงการ หรือแผนงานที่กำหนดขึ้น เพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นในด้านต่างๆ โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Needs) ของประชาชนนั่นเอง”

ดังนั้น "การพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จ จึงมิได้ขึ้นอยู่กับผลสำเร็จทางด้านวัตถุเท่านั้น หากแต่ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติ ทักษะ ความรู้ และความสามารถของประชาชนเป็นสำคัญ" (สุกิจ จุลละนันท์. 2508)

ปรัชญาการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของคนให้รู้จักใช้ความสามารถของตนเองช่วยตนเอง (Self-help) ให้มีส่วนร่วม (participation) ในการสร้างสรรค์ให้เกิดการพัฒนาชุมชนและให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด (Self-reliance) ทั้งนี้เนื่องมาจากความเชื่อพื้นฐานที่ว่า คนเป็นทรัพยากรมนุษย์ (human resources) ที่มีความสามารถและศักยภาพ ซึ่งพร้อมที่จะนำมาให้เกิดประโยชน์ได้ทุกเมื่อในการสร้างความมั่นคงในชุมชน (กรมพัฒนาชุมชน.2530)

แนวคิดของการพัฒนาชุมชน มีประเด็นสำคัญดังนี้ (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. 2532)

1. คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของการพัฒนา เพราะชุมชนเกิดขึ้นได้จากการที่คนมารวมกลุ่มกัน ดังนั้นการจะพัฒนาชุมชนก็ย่อมต้องอาศัย "คน" เป็นสำคัญ
2. การช่วยเหลือตนเองโดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกเพียงฝ่ายเดียวจะทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้
3. ความต้องการที่แท้จริงของชุมชนจะทำให้สามารถทราบถึงสาเหตุ ความต้องการและแนวทางแก้ไขเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง
4. ความคิดริเริ่มของชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น
5. ความร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน
6. ความสมดุลของการพัฒนาชุมชนในแต่ละฝ่ายอย่างเท่าเทียม มิใช่การมุ่งพัฒนาเพียงด้านความเจริญหรือด้านเศรษฐกิจฝ่ายเดียว โดยละเลยถึงการพัฒนาความรู้ การศึกษาของคนในชุมชนควบคู่ไปด้วย เป็นต้น

7. การใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างรู้คุณค่าและเต็มประสิทธิภาพ
8. การดำเนินงานตั้งอยู่บนรากฐานของหลักประชาธิปไตย ด้วยมติความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่เป็นหลัก แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องไม่ละเลยเสียงส่วนน้อยที่ได้ร่วมแสดงความคิดเห็นด้วย
9. การประสานงานทั้งภายในและภายนอกของชุมชน เพื่อให้ขั้นตอนการพัฒนาชุมชนมีความสะดวกราบรื่น และเกิดความเข้าใจที่ตรงกัน
10. การปฏิบัติงานร่วมกับผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน

แนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ (พ.ศ. 2540-2544) ได้ให้แนวคิดและความหมายของชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางและการนำไปสู่การปฏิบัติ ตามยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาไว้ดังนี้

ชุมชน หมายถึง "กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกัน มีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือมีอาชีพร่วมกันหรือการประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน"

โดย **ความเป็นชุมชน** อาจหมายถึง "การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน" ชุมชนจึงมีความหมายมากกว่าการที่คนแต่ละคนมาอยู่ร่วมกัน แต่ได้สร้างความสัมพันธ์กันโดยมีหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งเราเรียกโดยรวมว่าระเบียบบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก และสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้

ชุมชนเข้มแข็ง จึงหมายถึง “การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่มชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่นๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่นๆ ในสังคมด้วย”

ทั้งนี้ องค์กรชุมชน หมายถึง “กลุ่มหรือชมรมหรือสหกรณ์ หรือในชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม อันเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน”

สำหรับ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541) นั้นได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งไว้ดังนี้

1. ชุมชนที่เป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) คือ สมาชิกของชุมชนเรียนรู้มีการตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวคราวทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ รวมทั้งการเพิ่มความรู้ที่จำเป็นให้แก่ชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ จากการลงมือทำ ทำร่วมกัน เป็นการเรียนรู้ขั้นสูงที่เรียกว่า “ปัญญา” ซึ่งจะสามารภแก้ไขปัญหาชุมชนได้ เพราะปัญญาเช่นนี้จะเสมือนพลังผลักดันชุมชนตลอดเวลา
2. ชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง (Community Management) โดยการจัดการประกอบด้วย การวางแผน (Planning) คือมีโครงการ (Project) ของชุมชน ในโครงการจะต้องระบุว่าชุมชนจะทำอะไร (What) ใครจะทำ (Who) ทำที่ไหน (Where) ทำเมื่อไร (When) และทำอย่างไร (How) การจัดการกระบวนการ (Organizing) เป็นการเตรียมการเพื่อการดำเนินการตามแผน ข้อแรก ต้องเตรียมคน วัสดุ เงิน มีการวางแผนว่าใครจะรับผิดชอบงานใด การลงมือตามแผนเป็นการทำตามแผนงานที่กำหนด และปฏิบัติตามขั้นตอนจนกว่าจะเสร็จงาน
3. ชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) แสดงออกโดยการที่สมาชิกมีความผูกพัน รักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งที

สมาชิกจะยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น มีวัด มีพระ หรือมีผลประโยชน์ปัจจุบันและอนาคตร่วมกัน ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง

4. ชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) หมายถึง ภาพรวมของคนมีความสันติสุข ในขณะที่สันติสุขเป็นยอดของคุณภาพและคุณธรรม สันติภาพก็เป็นศูนย์รวมการเรียนรู้ ความสามารถในการจัดการและการมีชีวิตจิตใจ หรือจิตวิญญาณ

จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หรือชุมชนเข้มแข็งนั้นเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสามารถของแต่ละชุมชนที่รวมตัวกันของคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นในเมืองหรือในชนบท โดยมีพื้นฐานของความมีจิตสำนึกที่ต่อกรจะมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีความสมานสามัคคี มีความรัก มีน้ำใจ มีความเอื้ออาทรต่อกันโดยไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น ชุมชนสามารถร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์ทางเลือก และตัดสินใจเลือกนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้สำเร็จ และพัฒนาไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนา สามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีความภาคภูมิใจ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

คณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดกรอบองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่าจะต้องประกอบด้วย

1. บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
6. มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
7. มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

8. มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
9. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบต่อกันตลอดไป

ซึ่งแนวคิดข้างต้นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ อเนก นาคะบุตร (2536) ซึ่งได้สรุปว่า องค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถจัดการกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของชุมชนได้ มี 3 ประการคือ

1. ภูมิปัญญา ความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงภายนอก
2. องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญาที่มีส่วนช่วยพัฒนาชุมชน
3. เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการคุกคามจากภายนอก

ธีระพงษ์ แก้วหาวงค์(2543) ได้เสนอถึงองค์ประกอบที่สำคัญในเรื่องชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย

1. อุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วม ฐานรากทางวัฒนธรรมอันเป็นทุนทางสังคมดั้งเดิมของชุมชนและอุดมการณ์ร่วมจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญช่วยยึดเหนี่ยวคนในชุมชนและความเป็นชุมชน นอกจากนี้ การมีวิสัยทัศน์ร่วม โดยเฉพาะวิสัยทัศน์ในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายคุณภาพชีวิตที่ดีหรือค่านิยมสุภาพดีจะเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ทุกคนเกิดสำนึกและร่วมในกิจกรรมการพัฒนา อีกทั้งการเชื่อมั่นในศักยภาพของคนในชุมชน การมีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมรอบข้าง จะทำให้เกิดความสุขในการกระทำ เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และเกิดอำนาจที่เป็นอำนาจสาธารณะเป็นของทุกคนและเป็นของชุมชน
2. การจัดองค์กรและบริหารจัดการ ความเข้มแข็งของชุมชนส่วนหนึ่งสะท้อนภาพโดยความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ซึ่งประเด็นสำคัญของความเข้มแข็งก็คือ
 - 2.1 การจัดองค์กรที่ก่อให้เกิดกิจกรรมและความร่วมมือ ซึ่งหมายถึง รูปแบบการจัดองค์กรที่เหมาะสม มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ และประสานเครือข่ายเพื่อกระจายภาระงานพัฒนาไปสู่กลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายหรือกิจกรรมที่กระทำร่วมกัน

- 2.2 มีการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดี โดยสามารถระดมทุนทรัพยากรทั้งคน วัสดุ อุปกรณ์ และเทคโนโลยีมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
- 2.3 กระบวนการแผนมีประสิทธิภาพ เกิดการมีส่วนร่วมจากชุมชนหรือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องโดยนัยของกระบวนการ แผนนี้ริเริ่มตั้งแต่การเลือกใช้ข้อมูลที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (Civic Infrastructure) อันหมายถึง ความสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารนำไปสู่การตัดสินใจที่ถูกต้อง การส่งเสริมความร่วมมือของสาธารณชนในการร่วมปฏิบัติร่วมกำหนดนิยามหรือเกณฑ์ในความสำเร็จและการติดตามตรวจสอบ และประเมินผล
3. การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เป็นภาพของความมีชีวิตชีวาของชุมชนและแสดงถึงการขยายกิจกรรมหรือเครือข่ายสมาชิก รวมทั้งความสามารถให้เข้าร่วมอย่างหลากหลายมากขึ้นทั้ง กิจกรรม กลุ่มคน และองค์กร นอกจากนี้ยังแสดงถึงการสร้างสรรค์ นวัตกรรม หรือกิจกรรมใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดประสบการณ์แก่ อนุชนหรือคนรุ่นถัดไปในการรับช่วงต่อภาระงานของชุมชน
4. ทุน เป็นเรื่องน่ายินดีที่สังคมได้ให้ความสำคัญกับทุนที่เป็นทั้งทุนในเชิงกายภาพ เช่น ทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะผู้นำด้านต่างๆ ที่มีอยู่ และมีความหลากหลายในชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนบุคคลผู้ที่มีศักยภาพและมีสำนึก ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมในฐานะความเป็นพลเมือง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และพร้อมที่จะลงมือกระทำ หรือทุนที่เป็นตัวเงิน วัสดุ อุปกรณ์ สถานที่ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และทุนที่เป็นทุนทางวัฒนธรรม อันเป็นภูมิปัญญาพื้นฐานที่เป็นประสบการณ์ การเรียนรู้สู่ วิถีการปฏิบัติและร้อยรัดผู้คนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดี
5. เครือข่ายความร่วมมือ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ทุนเพื่อน ซึ่งเครือข่ายความร่วมมือนี้จะทำให้มีความหลากหลายทั้งกิจกรรมและองค์กรหรือกลุ่มคนที่เข้าร่วมพัฒนา เครือข่ายความร่วมมือที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกชุมชนนี้จะก่อให้เกิดอำนาจต่อรองและการพัฒนากิจกรรม สาธารณะร่วมกันภายใต้กิจกรรมสาธารณะดังกล่าว จะทำให้มีการติดต่อสื่อสาร มีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เป็นสาธารณะมากขึ้น มีการประมวลความคิด การตัดสินใจและ นิยามสถานการณ์ ปัญหา หรือกำหนดกฎเกณฑ์การพัฒนาาร่วมกัน อีกทั้งมีการพบปะและ

สนทนากับ “คนแปลกหน้า” เพื่อดึงเอาประสบการณ์แนวร่วมและทรัพยากรเพื่อประสานผลประโยชน์แก่ชุมชน เครือข่ายความร่วมมือนี้จะส่งเสริมให้ชุมชนเป็น “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง และเกิดสำนึกร่วมในความเป็นชุมชน ท้องถิ่น และสำนึกสาธารณะเพื่อสังคมโดยรวม

6. สิทธิและอำนาจต่อรองทางการเมือง อำนาจที่เกิดขึ้นจากความเป็นชุมชนเป็นอำนาจสาธารณะที่ก่อให้เกิดสิทธิตามมา เช่น สิทธิในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น สิทธิในการกำหนดยุทธศาสตร์และกระจายผลประโยชน์ทางการพัฒนาอย่างเป็นธรรมแก่ประชาชนทุกคนในชุมชน นอกจากนี้ อำนาจสาธารณะที่มีอยู่ทั้งในตัวบุคคลและชุมชนนี้จะเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมกลไกตลาด การเงิน กฎหมาย การปกป้องคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของประชาชน
7. เกิดการยอมรับจากสังคมภายนอก ซึ่งแสดงถึงสถานภาพหรือศักยภาพของชุมชนจนเป็นที่ยอมรับจากภายนอก และสิ่งนี้จะเป็แรงผลักดันให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในขีดความสามารถและศักยภาพของชุมชนมากขึ้น และบอกได้ถึงความเป็นชุมชนที่มีสำนึกแห่งการพัฒนาเพื่อส่วนรวมเป็นคำตอบแห่งการพัฒนา ความเป็นชุมชนเหล่านี้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดเทคโนโลยีซึ่งกันและกันเป็นเครือข่ายทางสังคมหรือการพัฒนาในระดับมหภาคมากขึ้น

ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน ได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (อ้างใน อัมภา จันทราภาศ, 2543) ได้สรุปถึงลักษณะที่สำคัญของชุมชนที่เข้มแข็งไว้ดังนี้

1. ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้นในทางกายภาพหรือรูปธรรม คือสมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่างๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม ทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ฯลฯ ในทางจิตวิญญาณ คือ สมาชิกของชุมชนมีค่านิยม ความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันและรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชน และสมาชิกในชุมชนมีความรักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกัน
2. ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองได้ในระดับที่สูง โดยที่ทุนแรงงานทรัพยากรเพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเอง แม้จะมีการพึ่งพิงภายนอกก็จะอยู่ในลักษณะที่ชุมชนมีอำนาจในการจัดการ การเลือกสรร การตัดสินใจต่อส่วนรวมสูง ไม่ว่าด้านอาชีพ การศึกษา การกินอยู่ ประเพณี และการรักษาพยาบาล
3. ชุมชนที่สามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และกลไกภายในชุมชน กำหนดแนวทางของการแก้ปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลัก ไม่ว่าจะ เป็นปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
4. ชุมชนที่พัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ สร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ การบริหารจัดการ การครองวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ฯลฯ มีผลให้ชุมชนมีความรู้ ความสามารถที่พัฒนาตนเองและถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นในการพิจารณาถึงเรื่องของความเข้มแข็งของชุมชน เราอาจพิจารณาโดยยึดแนวคิดของ กาญจนา แก้วเทพ (2540) ดังต่อไปนี้

1. ทุนมนุษย์หรือตัวบุคคล สิ่งที่ยังบอกความเข้มแข็งของชุมชน คือ การเจริญเติบโตในเชิงปริมาณและคุณภาพขององค์กร นั่นคือ สมาชิกเพิ่มมากขึ้นและมีการสืบทอดคนรุ่นใหม่เข้ามารับช่วงต่อภาระงาน ส่วนในมิติเชิงคุณภาพดูได้จากความรู้ความสามารถ และทักษะ รวมทั้งความคิดและพลังแห่งศีลธรรมทั้งของสมาชิกและผู้นำ อีกทั้งผู้นำอาจดูได้จากความสามารถและการประสานผลประโยชน์ ส่วนสิ่งที่สำคัญที่ต้องดูอีกอย่างคือ พลังสร้างสรรค์ของสมาชิกในการคิดค้นและทำกิจกรรมอย่างมีชีวิตชีวา และมีความต่อเนื่อง
2. ปริมาณและคุณภาพของกิจกรรม ผลงานหรือกิจกรรมของกลุ่มมีความต่อเนื่อง ดำเนินการอย่างเป็นเครือข่าย และขยายกิจกรรมใหม่ๆ นอกจากนี้ยังพิจารณาได้จากความสามารถในการจัดการกับปัญหาที่องค์กรเผชิญในภาวะวิกฤติ
3. ปริมาณและคุณภาพของทุนที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ หรือสภาพแวดล้อม พิจารณาจากทุนด้านปริมาณของวัสดุที่เพิ่มมากขึ้นหรือได้มา เช่น กลุ่มวัวควาย มีวัวควายเพิ่มขึ้น กลุ่มสมุนไพรมีการรักษาพันธุ์พืชและป่าตามธรรมชาติ เป็นต้น ส่วนมิติเชิงคุณภาพอาจพิจารณาจากความยั่งยืนของทุน เช่น ระบบการบริหารจัดการที่ทำให้สามารถเพิ่มวัสดุและสภาพแวดล้อมที่เป็นทุน เป็นต้น
4. ทุนเพื่อนหรือเครือข่าย การมีเครือข่ายสมาชิกหรือกิจกรรมสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเห็นถึงศักยภาพในการระดมทุน ในแง่ปริมาณอาจดูได้จากเครือข่ายสมาชิกที่มีกว้างขวางมากขึ้น ในแง่คุณภาพดูได้จากความสามารถในการจัดการกับเครือข่ายในลักษณะของความร่วมมือในการปฏิบัติและลักษณะของอำนาจในการเจรจาต่อรองหรือประสานงาน
5. สถานภาพขององค์กรชุมชน ซึ่งจากองค์ประกอบที่หนึ่งถึงสี่เป็นเพียงการพิจารณาจากตัวองค์กรชุมชนเท่านั้น การพิจารณาศักยภาพควรอ้างอิงจากภายนอกด้วย นั่นคือการประเมินการยอมรับต่อองค์กรชุมชนจากกลุ่มบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องว่าให้การยอมรับในเรื่องอะไรและมากน้อยแค่ไหน

นอกจากนี้ยังเสนอว่า การพิจารณาความเข้มแข็งของชุมชน หากมองในมุมกว้างแล้ว น่าจะพิจารณาถึงขีดความสามารถของชุมชนในการควบคุมตัวแปรที่ควบคุมไม่ได้ (เช่น การกำหนดราคาขาย การอยากให้ลูกหลานอยู่ในหมู่บ้าน กรรมสิทธิ์ที่ดิน และป่าชุมชน ฯลฯ) โดยมี

ความสามารถในการควบคุมได้มากยิ่งขึ้น และสามารถควบคุมได้ตั้งแต่วิถีชีวิตของตนเอง ครอบครัว กลุ่ม หมู่บ้าน เครือข่าย ตลาด และนโยบายของรัฐ

สรุปแนวคิดความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ปัจจัยที่สร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้นั้นต้องพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic) โดยการพัฒนาคน ชุมชน และสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้การพัฒนาองค์กรต้องกระทำโดยคนในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้สึก มีปัญหา มีความต้องการในการแก้ปัญหา ร่วมกัน รวมทั้งมีความรัก ความเอื้ออาทร จริงใจต่อกันภายใต้ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และความต้องการที่แท้จริงของชุมชน จึงจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งยั่งยืน

การศึกษาถึงเรื่องแนวคิดในการพัฒนาชุมชนรวมถึงแนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็งนี้ จะทำให้สามารถเข้าใจถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชน กลุ่มสมาชิก องค์กรและการบริหารจัดการที่ก่อให้เกิดกิจกรรม ผลประโยชน์ เกิดเครือข่าย และเกิดอุดมการณ์ร่วมที่ทำให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านน้ำเกียนได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. แนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542) กล่าวว่า หลักการที่สำคัญของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ก็คือ การที่ประชาชนต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการสื่อสารทุกขั้นตอน โดยมีใช่เป็นแต่เพียงผู้รับสารเท่านั้น และที่สำคัญที่สุดก็คือ การสื่อสารต่างๆ เหล่านั้นจะต้องยึด "คน" เป็นเป้าหมาย

โดยการสื่อสารชุมชนนั้นประกอบไปด้วยคุณลักษณะที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ (รุจิรา สุภาษา, 2542)

1. เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) ที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถมีปฏิริยาโต้ตอบ (Interactivity) กันอยู่ตลอดเวลา ทั้งลักษณะเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งสถานะของผู้ส่งสารและผู้รับสารจะไม่ตายตัว มีการผลัดเปลี่ยนบทบาทอยู่ตลอดเวลา
2. ทิศทางการไหลของข่าวสาร (Flow of information) นั้น จะมีทิศทางที่หลากหลายทั้งจากบนลงล่าง (Top-down) แบบล่างสู่บน (Bottom-up) และแบบแนวนอน (Horizontal) ดังนั้นข่าวสารอาจไหลจากนักพัฒนาไปสู่ชาวบ้าน จากสื่อมวลชนไปสู่ผู้รับสารในชนบท

ในเวลาเดียวกันชาวบ้านอาจส่งข่าวสารขึ้นไปยังเจ้าหน้าที่รัฐ หรือมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน

นอกจากนี้ยังอาจใช้เกณฑ์ในเรื่องขอบเขตของชุมชนเป็นตัวแบ่งเป็น “ขอบเขตภายในชุมชน” และ “ขอบเขตภายนอกชุมชน” ทำให้มองเห็นทิศทางการไหลของข่าวสารใน 3 ทิศทางคือ การไหลของข่าวสารจากสื่อภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน การใช้สื่อเพื่อส่งสารเรื่องราวของชุมชนออกไปยังบุคคลภายนอก และการใช้การสื่อสารเพื่อกระตุ้นให้เกิดการสื่อสารภายในชุมชนกันเอง เพื่อช่วยยกระดับความตระหนักเกี่ยวกับความต้องการและการแสดงออกซึ่งความเป็นตัวของตัวเองของชุมชน

3. เป้าหมายของการสื่อสารชุมชน (purpose) มีวิธีการและแง่มุมหลายแง่มุมที่จะกำหนดเป้าหมายของการสื่อสารเพื่อชุมชน ตัวอย่างเช่น

3.1 การกำหนดเป้าหมายโดยการใช้ระดับผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นเกณฑ์

- ระดับชุมชน เป็นการสื่อสารที่มีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน
- ระดับหน่วยงานนอกชุมชน เป็นการสื่อสารที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับด้านการพัฒนาและการสื่อสาร
- ระดับสังคมส่วนรวม เป็นการสื่อสารที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในระดับกว้าง

3.2 การกำหนดเป้าหมายโดยสอดคล้องกับทิศทางการไหลของข่าวสาร อาจกำหนดได้เป็น 3 เป้าหมายย่อย ได้แก่

- เพื่อถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลและโน้มน้าวใจ ได้แก่ ทิศทางจากบนลงล่าง(ทิศทางการไหลแบบอื่นๆ ก็ใช้เป้าหมายนี้ได้เช่นกัน)

- เพื่อเป็นช่องทางแสดงออกซึ่งตัวตนของชุมชน (Community self-expression) หมายรวมถึงแต่ความต้องการจนถึงสิทธิ ศักดิ์ศรี ภูมิปัญญาของชุมชนด้วย
 - เพื่อพัฒนาความเป็นตัวเองของบุคคล (Development of the individual's self) ในหน่วยที่เล็กลงมากกว่าชุมชน การสื่อสารชุมชนจะทำหน้าที่คล้ายๆ เป็นเวทีแห่งการศึกษาเรียนรู้ที่ช่วยให้ศักยภาพของปัจเจกบุคคลได้พัฒนาสร้างสรรค์อย่างเต็มที่
4. เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นและดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน(Need-oriented)

นอกเหนือจากคุณลักษณะที่กล่าวมาแล้วนี้ Berrigan F.J. (1979) ยังได้เพิ่มเติมคุณสมบัติประการของการสื่อสารชุมชนที่น่าจะมี คือ

5. สื่อของชุมชนเน้นการปรับปรุงสื่อให้เหมาะสม สำหรับประโยชน์การใช้งานของชุมชน
6. สื่อชุมชนต้องเป็นสื่อที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึง (Access) ได้ตลอดเวลา
7. สื่อชุมชนเป็นสื่อที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในหลายๆ บทบาท ไม่ว่าจะเป็นผู้วางแผนการใช้สื่อ ผู้ผลิต ผู้แสดง ฯลฯ
8. สื่อชุมชนต้องเป็นสื่อที่แสดงออกของชุมชน มิใช่เป็นสื่อเพื่อชุมชน หมายความว่าตัวตนของชุมชนที่แสดงออกนั้น ต้องมาจากการกำหนดของชุมชนเองมิใช่ผู้อื่นมาทำให้ชุมชน
9. สื่อชุมชนต้องปรับเปลี่ยนลักษณะของการเป็นเครื่องมือถ่ายทอดข่าวสารจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง มาเป็นเวทีสำหรับแลกเปลี่ยนข่าวสารและทัศนะของคนทุกคน

จากแนวคิดการสื่อสารชุมชนนี้ ผู้วิจัยจะนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์เกี่ยวกับลักษณะของการสื่อสารในชุมชนบ้านน้ำเกี๋ยนว่าประกอบไปด้วยคุณลักษณะที่สำคัญอะไรบ้าง และชุมชนบ้านน้ำเกี๋ยนใช้การสื่อสารใดบ้างในการสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน

นอกจากนี้ การสื่อสารในชุมชนบ้านน้ำเกียนนั้น สิ่งหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน รวมถึงก่อให้เกิดระบบการสื่อสารภายในชุมชน นั่นคือ “สื่อในชุมชน” ซึ่งเราคงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า สื่อแต่ละสื่อที่มีอยู่ในชุมชนก็มีคุณลักษณะข้อดีข้อด้อยที่แตกต่างกันไป ซึ่งสามารถเป็นตัวช่วยให้การสื่อสารในชุมชนเกิดประสิทธิภาพได้

แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของสื่อในชุมชน

1. สื่อบุคคล

เกดนิ จุฑาวิจิตร (2542) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อประเภทหนึ่งที่ใช้ในการสื่อสารที่หมายถึงตัวบุคคลที่ถูกนำมาใช้ในการสื่อสารกับผู้รับสารในลักษณะเผชิญหน้า การใช้สื่อบุคคลในการสื่อสารจึงกระทำได้ในรูปของการสนทนากับผู้รับสารเพียงคนเดียว หรือในรูปของการประชุมกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยผู้รับสารมากกว่า 1 คนก็ได้ การใช้สื่อบุคคลในการสื่อสารก็ให้เกิดผลดี 3 ประการด้วยกันคือ

1.1 สามารถนำข่าวสารที่ต้องการเผยแพร่ไปสู่ประชาชนโดยตรง และจากการที่บุคคลในชุมชนมีการติดต่อสนทนากันเป็นประจำ มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกัน บุคคลผู้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ข่าวสารจึงได้รับความไว้วางใจและสามารถชักจูงใจประชาชนได้โดยวิธีการพูดคุยแบบกันเอง ซึ่งสื่อบุคคลหรือผู้ส่งสารมีความคล้ายคลึงกับผู้รับสารเป้าหมายในด้านต่างๆ เช่น อายุ เพศ เชื้อชาติ ภาษา การแต่งกาย สถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม ฯลฯ จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและความคิดเห็นของผู้รับสาร

1.2 ทำให้การเผยแพร่ข่าวสารเป็นไปในลักษณะที่ยืดหยุ่น ปรับให้เข้ากับผู้รับสารเป็นรายๆ ไป และยังทำให้ได้รับทราบความรู้สึกนึกคิดของผู้รับสารทันที

1.3 เมื่อการตัดสินใจตามคำแนะนำของผู้เผยแพร่แล้วจะเกิดความรู้สึกว่าตนได้รับรางวัลทันทีที่เป็นส่วนตัวจากการที่ผู้เผยแพร่เห็นชอบด้วยกับการตัดสินใจของตน

นอกจากนี้ สื่อบุคคล (Personal Media) ยังเป็นสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดข่าวสารความรู้ ความเข้าใจและความคิดเห็นต่าง ๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมก่อนการใช้สื่อประเภทอื่น ๆ โดยมี “คำพูด” เป็นพาหนะที่สำคัญที่สุด ซึ่งแม้ว่าในปัจจุบันจะมีการนำคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์การสื่อสารมา

ใช้เพื่อช่วยจัดข้อจำกัดด้านระยะทางและเวลาในการสื่อสารระหว่างบุคคล แต่เราเองก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยผ่าน "สื่อบุคคล" ในลักษณะที่เป็นการสื่อสารแบบเห็นหน้าตายังคงมีความสำคัญเสมอ ตราบใดที่มนุษย์ยังอยู่ในสังคม ตราบนั้นย่อมเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น ๆ เช่น ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และสื่อบุคคลในสังคม ประกอบด้วย สื่อบุคคลภายในท้องถิ่น (Localite) ได้แก่ ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระ แพทย์ อีหม่าม ฯลฯ และสื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่น (Cosmopolite) ได้แก่ นักพัฒนา หรือพัฒนากร เจ้าหน้าที่ส่งเสริม ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ ที่นำแนวคิดใหม่ ๆ หรือนวัตกรรมไปเผยแพร่ในท้องถิ่น (เสถียร เขยประทับ, 2523)

จะเห็นได้ว่า สื่อบุคคลมีบทบาทสำคัญในการโน้มน้าวและชักจูงใจ ปัจจัยที่ทำให้สื่อบุคคลที่เป็นผู้ส่งสารเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสาร เป้าหมายได้แก่ ปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ ความดึงดูดใจ (Attractiveness) ความคล้ายคลึง (Similarity) ความน่าเชื่อถือ (Credibility) ทั้งในด้านของความเป็นที่น่าไว้วางใจ (Trustworthy) และมีความสามารถ (Competent) อาจเรียกได้ว่าเป็น "ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น" ซึ่งได้แก่ พระ ครู แพทย์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ บุคคลเหล่านี้เป็น "ปราชญ์ชาวบ้าน" ซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญของชุมชนในท้องถิ่นและในสังคมไทย

นอกจากนี้ การสื่อสารที่ใช้สื่อบุคคลเป็นสื่อกลางนั้นยังมีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นการสื่อสารที่มีความเป็นกันเองและเป็นส่วนตัว ก่อให้เกิดความคุ้นเคย ซึ่งช่วยให้เกิดการยอมรับความคิดเห็นต่าง ๆ ได้ง่าย การพูดคุยอย่างเห็นหน้าค่าตา หรือ เฝ้ายหน้า ยังเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) ที่มีบทบาทสำคัญต่อการโน้มน้าวและชักจูงใจ เพราะเมื่อผู้รับสารเกิดความไม่เข้าใจหรือไม่แน่ใจก็สามารถที่จะซักถาม หรือขอคำยืนยันจากแหล่งสารได้อย่างทันทีในระยะเวลาอันรวดเร็วอีกด้วย

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542) ยังได้กล่าวว่า ยังมีทฤษฎีและรายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่สรุปลักษณะของสื่อบุคคลที่เอื้ออำนวยต่อการชักจูงและโน้มน้าวใจ ดังนี้

1. การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ดำเนินไปอย่างง่าย ๆ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ คู่สื่อสารมีความใกล้ชิดกัน ซึ่งกระบวนการกลุ่มสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลได้

2. การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตาหรือเผชิญหน้าเป็นการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้มีการซักถามได้ทันที ทั้งยังสามารถยืดหยุ่นการนำเสนอเนื้อหาได้ หากผู้ส่งสารได้รับการต่อต้านจากผู้ฟัง ก็อาจเปลี่ยนหัวข้อสนทนาได้

3. ผู้รับสารบางคนมีแนวโน้มที่จะเชื่อถือและยอมรับความคิดเห็นหรือทรรศนะของสื่อบุคคลที่เขารู้จักคุ้นเคย และนับถือมากกว่าที่จะเชื่อบุคคลที่เขาไม่รู้จักคุ้นเคย

สรุปได้ว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในด้านการโน้มน้าวและชักจูงใจ ซึ่งต่างจากสื่อมวลชนซึ่งมีบทบาทสำคัญอยู่ที่การให้ข่าวสารหรือความรู้

2. สื่อกิจกรรม

การพบปะและการประชุม (Meetings and Conferences) จัดเป็นสื่อเฉพาะกิจที่อยู่ในประเภทของสื่อกิจกรรม ที่เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลหลายๆ ฝ่ายได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เช่น การจัดประชุมทางวิชาการ การสัมมนาระหว่างผู้นำชุมชน การจัดเสวนาหรือสนทนากลุ่ม การจัดอบรมให้ความรู้เฉพาะด้านแก่กลุ่มเป้าหมาย เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ได้รับทราบปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำงาน และได้มีโอกาสสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องร่วมกันระหว่างทีมงานและคนในชุมชนกับคนภายนอกได้

แนวคิดเรื่องคุณลักษณะของสื่อในชุมชนทั้งสื่อบุคคลและสื่อกิจกรรมนี้ ผู้วิจัยจะนำมาเป็นแนวคิดที่มีส่วนช่วยให้ทราบว่า ชุมชนน้ำเกียนได้ใช้สื่อใดบ้างเพื่อเผยแพร่ประเด็นข่าวสาร และสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างคนในชุมชน

3. แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication)

- (ก) ความหมายของ "การมีส่วนร่วม"
- (ข) ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน
- (ค) รูปแบบของการมีส่วนร่วม
- (ง) เป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

(ก) ความหมายของ "การมีส่วนร่วม" ของประชาชนนั้น นักวิชาการแต่ละท่านได้ให้นิยามไว้แตกต่างกัน ดังนี้

เฮย์ (Hay ช้างใน สุจินต์ ดาววิระกุล, 2527: 15) ได้ให้นิยามการเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมว่า "เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ ในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อกลุ่มคนและระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม ซึ่งเป็นส่วนประกอบของกิจกรรมของกลุ่มนั้นๆ ซึ่งอาจจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้"

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง "กระบวนการที่บุคคลหรือครอบครัวเข้าร่วมรับผิดชอบการจัดการใช้ทรัพยากรและสวัสดิการที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมในฐานะสมาชิกของสังคม เป็นการพัฒนาตนเองและส่วนรวม ด้วยกระบวนการเหล่านี้จะช่วยให้ชุมชนเป็นผู้พัฒนาตนเองได้แทนการเป็นผู้รับประโยชน์เพียงฝ่ายเดียว"

เดวิส (Davis, 1972) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง "การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย"

จากนิยามดังกล่าวข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง "กระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง โดยรัฐสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนเป็นผู้คิด เป็นผู้ตัดสินใจ เท่ากับเป็นการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในการพัฒนาตนเอง และให้ประชาชนในชุมชนร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งเป้าหมายไว้ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วย การรวมตัวของกลุ่มคนในชุมชนและมีหลักการหรือรูปแบบในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างสมัครใจ"

แต่คำถามที่น่าสนใจ คือ "ทำอย่างไรจึงจะให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วม" โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในชุมชนซึ่งบุคคลสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ในบทบาทที่แตกต่างกัน ทั้งบทบาทของแกนนำ บทบาทของสมาชิก และบทบาทของพันธมิตร การที่จะทำให้นักบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วยเงื่อนไขสำคัญ 3 ประการ ดังที่ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ได้กล่าวไว้ คือ

1. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม (Freedom to Participation) ในทุกขั้นตอนของการพัฒนา

2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม (Ability to Participation) ในการแสดงความคิดเห็น การดำเนินงาน การกระทำต่างๆ ที่จะมีส่วนช่วยพัฒนาชุมชน

3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม (willingness to Participation) ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

นอกจากนั้นแล้วการกำหนดเนื้อหาหรือ ประเด็นที่จะให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมก็เป็นวิธีการสำคัญในการสนับสนุนให้บุคคลตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมเช่นกัน กล่าวคือ บุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมถ้าเป็นเรื่องที่พวกเขาให้ความสนใจ หรือเป็นประเด็นที่เป็นประโยชน์ หรืออาจเป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่พวกเขา ตรงกับที่นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ได้กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลที่บังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลของส่วนรวม

2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้พุ่งสู่การรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำการร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำที่สนองตอบความเห็นชอบของคน ส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญประการแรกของการก่อตัวของชุมชน เพราะเมื่อบุคคลที่มีเป้าหมายและมีความต้องการตรงกันมารวมตัวกันก็จะก่อให้เกิดความสามัคคี ร่วมมือ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบด้วยกันอย่างสมัครใจ เพื่อให้เกิดการพัฒนาและเกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการ บทสรุปนี้สอดคล้องกับความคิดเห็นของ อภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง (2525) ซึ่งได้กล่าวถึงแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาไว้ดังนี้

“ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความหมายอย่างมหาศาล เพราะแสดงถึงการยอมรับในความรู้ความสามารถและศักดิ์ศรีของคน คือ ประชาชนนั่นเอง การพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในความรู้ความสามารถและศักดิ์ศรีของคนดังกล่าว เชื่อว่า คนคิดได้ด้วยตนเอง ปรับเปลี่ยนความคิดได้ ตัดสินใจได้และกระทำการอันเป็นคุณประโยชน์ได้ถ้าเขามีโอกาส ดังนั้น การพัฒนาชุมชนนอกจากจะเห็นค่าของคนแล้วยังเตือนคนให้เห็นค่าของตัวเองด้วย”

(ข) ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในเรื่องขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นก็ต้องขึ้นอยู่กับบทบาทของบุคคลด้วย เช่น บุคคลที่เป็นกลุ่มแกนนำ ขั้นตอนในการมีส่วนร่วมก็จะมุ่งเน้นที่การกำหนดนโยบายและการวางแผนงาน กลุ่มสมาชิก ขั้นตอนการมีส่วนร่วมก็จะอยู่ที่การปฏิบัติงานตามแผนงานที่ถูกกำหนดขึ้น ส่วนกลุ่มพันธมิตร ขั้นตอนการมีส่วนร่วมก็จะเป็นการสนับสนุนปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินงานของกลุ่ม เช่น ปัจจัยด้านทรัพยากร หรือปัจจัยด้านวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น สำหรับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมนี้ ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายของการพัฒนาที่กำหนดไว้ ดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหา สร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมการตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงาน พัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง

7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย

8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำให้ โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น คล้ายคลึงกับแนวคิดของ มรว. อคิน ระพีพัฒน์ (2531) ที่ได้สรุปไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ด้วยการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชน

3. การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ในการลงทุนและปฏิบัติงานหรือกิจกรรมที่ชุมชนจัด

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลความก้าวหน้าที่เกิดจากการดำเนินงาน

จะเห็นได้ว่า ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับบทบาทของแต่ละบุคคลเป็นหลัก เพราะคนที่มีบทบาทหน้าที่ต่างกันย่อมมีขั้นตอนของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันด้วย

(ค) รูปแบบของการมีส่วนร่วม

ในการเข้ามามีส่วนร่วมของบุคคลนั้น แต่ละคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ในรูปแบบต่างๆ มากมาย รูปแบบของการมีส่วนร่วมของบุคคลก็ต้องขึ้นอยู่กับบทบาทของบุคคลนั้น เช่นกัน เช่น แกนนำก็มักจะมีรูปแบบการมีส่วนร่วมในการเป็นผู้นำความคิด สมาชิกก็มักจะมีส่วนร่วมในการประชุมและมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน ส่วนพันธมิตรก็อาจจะมีส่วนร่วมในการออกเงินและมีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น

กรณีการ ชุมติ (2524) ศึกษารูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนพบว่า "ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในแบบต่าง ๆ คือ การร่วมประชุม การร่วมออกแรง การร่วมออกเงิน การร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ การร่วมเป็นผู้นำ การร่วมเป็นคณะกรรมการ การร่วมเป็นผู้ชักชวน และการร่วมเป็นผู้ริเริ่ม โดยมีส่วนร่วมในการประชุมมากที่สุด รองลงมา คือ ร่วมออกแรง และร่วมเป็นผู้ชักชวน"

กองวิจัยและประเมินผลกรมการพัฒนาชุมชน ได้ศึกษาการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่ดำเนินงานมาแล้ว 5 ปี เขตพัฒนาตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า "การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการสังคมนั้น ประชาชนเข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นมากที่สุด รองลงมา คือ สละแรงงาน สละเงิน และสละทรัพย์สิน ตามลำดับ (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2518)

(ง) เป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (อรุณีวรรณ นาศรี, 2547)

หากกล่าวเฉพาะในระดับชุมชนแล้ว เป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม มีดังต่อไปนี้

- (1) เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง เช่น การนำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเผยแพร่ในวงกว้าง
- (2) การสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมและเพื่อให้เห็นคุณค่า ความคิดและความเชื่อของเขา ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการนำเอาเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาเผยแพร่ในวงกว้างและคนทั่วไปให้การยอมรับผ่านการแสดงทัศนะผ่านสื่อ (เป็น Feedback) ก็จะทำให้ชุมชนมีความมั่นใจในคุณค่าของตนเอง
- (3) การพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่เคยคิดว่าตนเองไม่สามารใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ซับซ้อนได้ การเข้ามาร่วมฝึกฝน อบรม การผลิตสื่อจะพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นว่า พวกเขาสามารถจะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้หากมีโอกาส
- (4) การสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชนเพื่อเป็นช่องทางที่ชุมชนจะส่งข่าวสารออกไปจากจุดยืน มุมมอง และทัศนะของตนเอง

- (5) การแสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา รวมถึงวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของชุมชน
- (6) ผลจากการสื่อสารของชุมชนที่อาจจะเกิดจากการริเริ่มของบางส่วนของชุมชนหรือจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จะช่วยกระตุ้นสติสัมปชัญญะและความรับผิดชอบให้กับสมาชิกในชุมชนหรือชุมชนอื่นๆ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น
- (7) สัดส่วนสาระของสื่อ เนื่องจากเนื้อหาของการสื่อสารชุมชนเน้นเรื่องราวที่มีสาระประโยชน์ต่อชีวิตของชุมชนเอง ดังนั้นสื่อประเภทนี้จึงช่วยเพิ่มสัดส่วนของการสร้างสื่อที่มีสาระให้แก่ชุมชนให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น เพื่อถ่วงดุลกับการสื่อสารที่มุ่งเน้นแต่ความบันเทิงและการหลีกหนีปัญหา (Escapist) ที่สื่อจากภายนอกอัดฉีดเข้าไปในชุมชน

การศึกษาเกี่ยวกับขั้นตอน และรูปแบบของการมีส่วนร่วมของบุคคลจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ในการนำมาใช้วิเคราะห์การมีส่วนร่วมของบุคคลแต่ละฝ่ายในชุมชนบ้านน้ำเกียนทั้งที่เป็นกลุ่มแกนนำ กลุ่มสมาชิก และกลุ่มพันธมิตร เนื่องจากเห็นว่าการมีส่วนร่วมของบุคคลนั้นเป็นปัจจัยสำคัญประการแรกของการก่อตัวของชุมชนบ้านน้ำเกียนจนกระทั่งชุมชนสามารถดำรงรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืนนั่นเอง

4. แนวคิดและทฤษฎีเรื่องบทบาทหน้าที่ของการสื่อสาร

Windahl et al (1992) กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ของการสื่อสารชุมชน ประกอบไปด้วย

1. หน้าที่ในการแสดงออก (expressive function) คือ บุคคลและกลุ่มสามารถแสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมา เพื่อที่จะสร้างเอกลักษณ์ของตนเองได้
2. หน้าที่ทางสังคม (social function) คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อจะสร้างความรู้สึกร่วมเป็นชุมชนเดียวกัน
3. หน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร (information function) คือ การเปิดให้ผู้คนได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ เพื่อยกระดับความเข้าใจและความรู้ในเรื่องการสื่อสาร และทักษะการถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชน

4. หน้าที่ในการควบคุมการปฏิบัติการ (control activation function) คือ การเป็นช่องทางนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของบุคคลและชุมชนได้ และส่งเสริมการมีปฏิริยาย้อนกลับ (feedback) จากทุกหน่วยในชุมชน

ในงานวิจัยของ สมสุข หินวิมาน และคณะ (2547) ซึ่งได้ศึกษาถึงเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสารกับศักยภาพการดำรงอยู่ของชุมชนทุ่งขวาง อำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี” พบว่า ในด้านบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารของเครือข่ายการสื่อสารหลักสามกลุ่มคือ สภากาแฟ กลุ่มจักสานไม้ไผ่ และเครือข่ายกิจกรรมของวัดทุ่งขวางเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนนั้น บทบาทหน้าที่ที่สำคัญของเครือข่ายทั้ง 3 สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ระดับ กล่าวคือ

1. ระดับปัจเจกบุคคล การสื่อสารจะแสดงบทบาทหน้าที่เด่น ๆ 4 ด้านด้วยกัน ได้แก่

- 1.1 หน้าที่ในการเป็นต้นทุนหรือแหล่งที่มาของโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ /สังคม (socio-economic resources)
- 1.2 หน้าที่ในการเกื้อกูลกันทางสังคม (social support)
- 1.3 หน้าที่ในการสนับสนุน / ให้ความช่วยเหลือทางจิตใจ (psychological support)
- 1.4 หน้าที่ในการได้มาซึ่งข้อมูลข่าวสารต่างๆ ของปัจเจกบุคคล (information sources)

2. ระดับสังคม การสื่อสารทำหน้าที่ 3 ประการหลักด้วยกัน ดังนี้

- 2.1 หน้าที่ในการสร้างกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาสังคม (social development activities)
- 2.2 หน้าที่ในการจัดสรร/ระดมทรัพยากรต่างๆ ในสังคม (mobilization of resources)

2.3 หน้าที่ในการธำรงรักษาการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน (community maintenance)

ในงานวิจัยเรื่อง “บทบาทการสื่อสารในการเสริมพลังความเข้มแข็งของผู้หญิงในการปกครองท้องถิ่น” ของ อ้อมทิพย์ เมษรักชาวนิช คำมปี และคณะ (2547) ได้ผลสรุปว่า บทบาทการสื่อสารที่พบในการช่วยเสริมพลังความเข้มแข็งให้แก่ผู้หญิงใน 5 หมู่บ้าน มีทั้งหมด 13 บทบาท โดยมีปริมาณที่มาก /ปานกลาง /น้อย ดังนี้

บทบาทที่พบบ่อยมาก	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นช่องทางในการถ่ายทอดข่าวสาร (การสื่อสารขาออก) 2. เป็นช่องทางรับรู้ข่าวสาร (การสื่อสารขาเข้า)
บทบาทที่พบบ่อยปานกลาง	<ol style="list-style-type: none"> 3. ช่วยกลั่นกรองข้อมูลข่าวสาร 4. เป็นตัวเชื่อมต่อการสื่อสารในแนวนอน 5. ช่วยในกระบวนการตัดสินใจ 6. เป็นกลไกเร่งการพบปะแสดงความคิดเห็น
บทบาทที่พบน้อย	<ol style="list-style-type: none"> 7. เป็นเครื่องมือสร้างความโปร่งใส 8. เป็นเวทีสื่อสารทางความคิด 9. สร้างการมีส่วนร่วม 10. แก้ไขปัญหาความขัดแย้ง 11. เป็นปากเป็นเสียงให้แก่กลุ่มและผู้ด้อยโอกาส 12. รายงานความคิดเห็น/ ความต้องการของประชาชน 13. บริหารความขัดแย้ง

จากบทบาททั้ง 13 บทบาทนี้ เมื่อนำเอาระดับความยากง่ายในการแสดงบทบาทเข้ามาวิเคราะห์ร่วม ปรากฏว่า บทบาทที่การสื่อสารแสดงได้มากนั้นมักจะเป็นบทบาทที่แสดงได้ง่าย เช่น การรับ / ถ่ายทอดข่าวสาร ในขณะที่บทบาทที่แสดงได้ยากๆ เช่น การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งนั้น การสื่อสารยังแสดงได้น้อยมาก จึงนำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า การสื่อสารยังมีบทบาทที่จำกัดในการเสริมสร้างพลังความเข้มแข็งให้แก่สตรี

งานวิจัยของอ้อมทิพย์นี้ ได้แบ่งระดับความยากง่ายในการแสดงบทบาทการสื่อสาร แต่สำหรับในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจะนำเอาแนวคิดของอ้อมทิพย์ เรื่องบทบาททางการสื่อสารทั้ง 13

บทบาทนี้ ไปวิเคราะห์ในรูปแบบที่ต้องการศึกษาว่า ในกรณีของตำบลน้ำเกี๋ยนมีบทบาททางการสื่อสารใดบ้างที่ช่วยรักษาความเข้มแข็งของชุมชน

นอกจากนั้น ยังพบว่า เมื่อประมวลบทบาทของการสื่อสาร โดยแบ่งเป็นมิติที่ผลของการแสดงบทบาทนั้นออกได้เป็น 3 มิติ ดังนี้

1. การสื่อสารช่วยเสริมความสามารถในการคิดวิเคราะห์และตัดสินใจ (capacity building) ซึ่งเป็นผลลัพธ์ระดับปัจเจกบุคคล
2. การสื่อสารได้ช่วยสร้างพื้นที่ของผู้หญิงให้เข้ามาร่วมในการพัฒนาชุมชน การเมือง และการปกครองท้องถิ่น
3. การสื่อสารช่วยเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากร โดยนำไปสู่การพัฒนาโครงการเพื่อตอบสนองผู้หญิงและกลุ่มอื่นๆ ในหมู่บ้าน

Berrigan F.J. (1979 อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2542) ได้ให้ตัวอย่างบทบาทของการสื่อสารในการพัฒนาชุมชนไว้ ดังนี้

1. การสื่อสารจะต้องเล่นบทบาทเป็นช่องทางถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารทั้งหมดให้ประชาชนได้รับรู้การวางแผนงานของรัฐ ทั้งนี้เพื่อประชาชนจะได้มีโอกาสสำรวจทางเลือกแบบต่างๆ ที่จะมีประโยชน์มากที่สุดต่อประชาชนจากทัศนะของประชาชนเอง (แทนการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่คิดว่ามีประโยชน์ต่อประชาชนจากทัศนะของราชการ) กรณีตัวอย่างรูปธรรมก็คือ การทำประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เมื่อเวลาจะมีจัดทำโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ขึ้น
2. บทบาทในการเป็นตัวสร้างรอยเชื่อมต่อของการสื่อสารในแนวนอน (Horizontal decision-making machinery) เช่น การติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนหนึ่งกับอีกชุมชนหนึ่ง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันและกัน
3. บทบาทในการวิถีทางแห่งการสื่อสาร (Means of communication) ที่จะเปิดรับฟังเสียงสะท้อน (Feedback) ของประชาชนกลุ่มต่างๆ

4. ในขณะที่การวางแผนพัฒนาและการดำเนินงานที่เกิดจากข้างบนนั้นอาจจะมีทางเลือกที่จำกัดหรือเป็นวิธีการที่ไม่เหมาะสมกับชุมชนบางแห่ง การสื่อสารจะช่วยทำหน้าที่เป็นตลาดเสรีทางความคิดเห็น (Platform) ในการเปิดรับฟังทัศนะ ทางเลือก ข้อคิดเห็นใหม่ๆ จากชุมชน

5. ในกระบวนการพัฒนาแบบที่วางแผนจากส่วนกลางมักมีปัญหว่า บรรดาความช่วยเหลือหรือวิธีการแก้ไขนั้น เป็นไปอย่างล่าช้าไม่ทันการณ์ ดังนั้นหน้าที่บทบาทอีกประการหนึ่งของการสื่อสารจึงเป็นกลไกในการเร่งกระบวนการพบปะแสดงความคิดเห็น การรับฟังข้อเสนอแนะ และกระบวนการตัดสินใจ (Speeding up)

6. ในกรณีที่มีความเป็นไปได้ที่จะสร้างรูปแบบการพัฒนาแนวใหม่แบบให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ รูปแบบการสื่อสารแบบใหม่ที่สอดคล้องกับวิธีการดำเนินงานพัฒนาแบบจากล่างขึ้นบนก็จะสามารถมีบทบาทหน้าที่ได้อย่างหลากหลาย เช่น

- การสื่อสารจะช่วยรวบรวมความคิดเห็นของประชาชน (Gathering people's opinions) ว่าปัญหาใหญ่ๆ ของเขต, ชุมชน, หมู่บ้านที่ต้องการพัฒนาคืออะไร ปัญหาอะไรมีความสำคัญมากที่สุด และมีแหล่งทรัพยากรอะไรบ้างที่สามารถจะนำมาใช้แก้ปัญหาได้
- การสื่อสารจะเป็นสื่อกลางสำหรับการแลกเปลี่ยนทัศนะทั้งต่อเรื่องปัญหา ลำดับความสำคัญและวิธีการแก้ไขปัญหาระหว่างสมาชิกภายในชุมชนเดียวกัน ระหว่างชุมชนหรือระหว่างหมู่บ้านกับหน่วยงานรัฐ
- การสื่อสารจะเป็นช่องทางที่หน่วยงานรัฐจะให้ข้อมูลเพิ่มเติมหรือไขข้อข้องใจต่างๆ ให้แก่ประชาชน
- ในกรณีที่มีการนำเสนอแผนงานใหม่ๆ ในการพัฒนา ไม่ว่าจะมาจากกลุ่มชาวบ้าน หรือองค์กรรัฐ การสื่อสารจะช่วยจัดเวทีให้แผนงานนั้นได้รับการวิเคราะห์หรืออภิปรายจากชุมชนอื่นๆ นี่จะกลายเป็นกระบวนการที่ช่วยพัฒนาปรับปรุงแผนงานต่างๆ ให้ดียิ่งขึ้น

ว.แหวน แทนความหมายด้วย คำว่า วัด วัดเปรียบเสมือนศูนย์กลางทางจิตใจของคนไทยมาแต่ครั้งอดีต เป็นสถาบันที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ อบรมสั่งสอนคนในชุมชนรอบๆ วัด ให้ประพฤติถูกทำนองคลองธรรม วัดนอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์แล้ว สำหรับชาวบ้านยังเป็นสถานที่ให้คนในชุมชนพบปะกัน ใครเดือดเนื้อร้อนใจก็มาปรึกษากัน กลับจากวัดก็ได้คำสอนดีๆ กลับไปมากมาย อย่างที่ทราบกันดีว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีเสรีภาพในการนับถือศาสนาซึ่งทุกศาสนาไม่ว่าจะเป็นอิสลาม คริสต์ ล้วนมีหลักคำสอนให้ผู้คนประพฤติและปฏิบัติดี โดยนัย ว.แหวนจึงหมายถึงรวมถึงศาสนาต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่แผ่นดินไทย

ร.เรือ แทนความหมายด้วยคำว่า โรงเรียน โรงเรียนคือสถานที่ที่ให้ความรู้ซึ่งมีแบบแผน สำหรับเยาวชนซึ่งจะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ภาระของโรงเรียนอาจดูหนักอยู่บ้างในปัจจุบัน เนื่องจากโรงเรียนต้องดูแลเหล่าลูกศิษย์เหมือนลูกหลานของตน นอกจากนี้โรงเรียนจะต้องให้ความรู้ทางวิชาการอย่างเต็มที่รวมถึงทำให้ศิษย์เป็นคนดีแก่สังคม

การทำให้ “บวร” ประสานกันอย่างลงตัวไม่ได้เป็นเรื่องยากหรือต้องลงทุนอะไรมาก เพียงแต่ปัจจุบันลืมนองสังคมไทยที่อบอุ่นแบบอดีต ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ผูกพันกันมานานตั้งแต่สังคมไทยยังไม่มีโรงเรียน วัดต้องรับภาระในการให้ความรู้กับคนในชุมชนควบคู่ไปกับการสอนให้ทำความดี วัดจึงผูกพันกับชุมชนมากกว่าปัจจุบัน ความสัมพันธ์ลักษณะนี้จึงไม่ได้หมายถึง วัดในพระพุทธศาสนา เพียงอย่างเดียว ในชุมชนศาสนาอื่นหากมีที่ประกอบศาสนกิจก็ถือเป็นศูนย์รวมจิตใจ คอยชี้แนะคนในชุมชนให้ทำความดีเช่นเดียวกัน

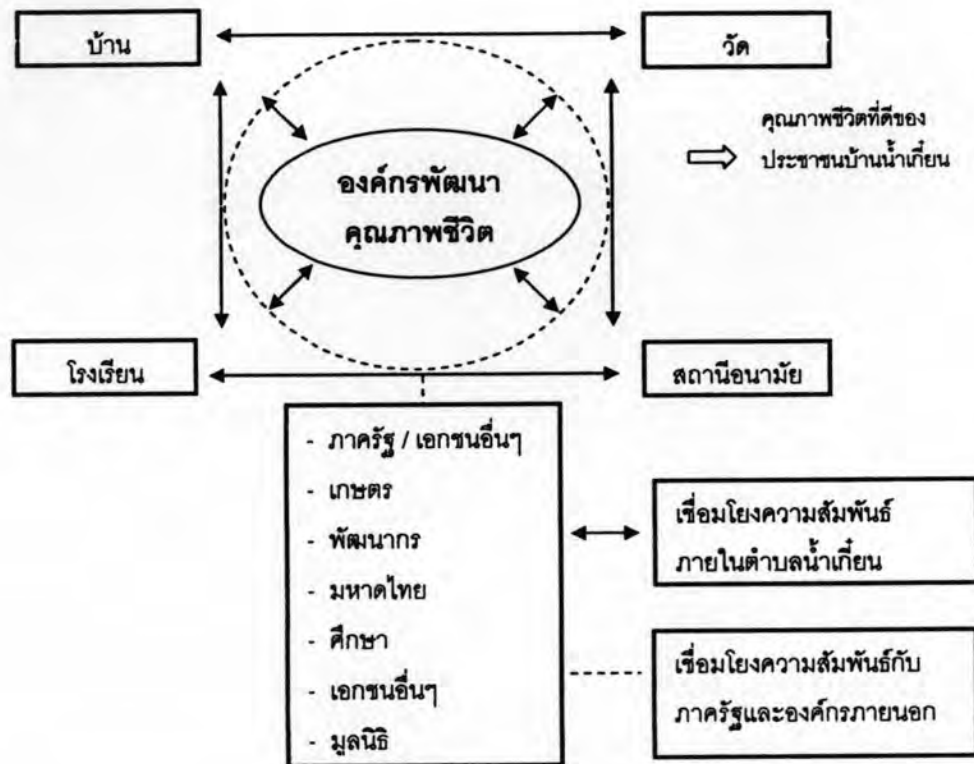
ด้วยสถานการณ์สังคมปัจจุบันที่พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งทางด้านวัตถุ เศรษฐกิจ แต่สภาพจิตใจของความเป็นมนุษย์กลับดูเลวร้ายลง ปัญหาสังคมด้านต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ในภาวะดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีความห่วงใยอยู่เสมอจึงพระราชทานแนวพระราชดำริที่มีชื่อว่า “บวร” กระตุ้นเตือนให้พัฒนาโดยใส่ใจในพื้นที่เล็กๆ ทางสังคมที่กำลังจะเลวไปมาก ทั้งบ้าน วัด โรงเรียนเพื่อให้เกิดความผูกพันกันในสังคมแบบเดียวกับที่เคยมีมาในอดีต เพื่อให้ประเทศชาติเติบโตอย่างมีรากฐานอันจะทำให้ประเทศเข้มแข็งและมั่นคงสืบไป

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น ชุมชนน้ำเกียนได้นำมาปรับใช้ให้เหมาะสมต่อการแก้ไข ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ โดยการจัดทำเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนใช้เป็นแนวทาง

ทำงานร่วมกันนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2534 เป็นต้นมา นั่นคือการทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน และสถานีนามัย โดยเรียกว่า "บวรส." ซึ่งในองค์ประกอบของแต่ละอย่าง ได้แก่

- บ. - บ้าน ประกอบด้วย คณะกรรมการสภาตำบล แกนนำหมู่บ้านต่างๆ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเสี้ยว (บุคคลที่เกิดในปีเดียวกัน) กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข และประชาชนทั่วไป ที่เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการทุกครั้งที่มีกิจกรรมในชุมชน
- ว. - วัด พระสงฆ์จากวัดในหมู่บ้าน และผู้นำในศาสนาคริสต์ เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน
- ร. - โรงเรียน บุคลากรในโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารโรงเรียน มีนโยบายในการพัฒนาการเรียนการสอนในเชิงบูรณาการ โดยจัดหลักสูตรการเรียนการสอนที่เน้นทั้งด้านวิชาการ และเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น เน้นให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในเรื่องของการพัฒนาโรงเรียน และให้ครูออกสู่ชุมชนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่
- ส. - สถานีนามัย มีบทบาทในการทำงานร่วมกับชุมชน โดยทำงานด้านสุขภาพให้เชื่อมโยงกับเรื่องอื่นๆ ในชุมชน เช่น ด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เป็นต้น โดยวางบทบาทเป็นที่เลี้ยง ศึกษาและเรียนรู้ร่วมกับชุมชน และช่วยจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน (Facilitator)

ผัง บวรส. (บ้าน วัด โรงเรียน สถานีนามัย) เชื่อมโยงการเรียนรู้ร่วมกันของตำบลน้ำเกี๋ยน และกลุ่ม ประกอบด้วย

แผนภาพที่ 2 แสดงแผนผังกระบวนการ บวรส.

ที่มา : น้ำเกี๋ยนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน กองประสานการปฏิบัติการนำบัณฑิตศึกษาลงพื้นที่ กระทรวงสาธารณสุข : 2543

โดยพบว่า การที่จะประสานความร่วมมือของแต่ละกลุ่มนั้นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของแกนนำในแต่ละฝ่าย รวมถึงประชาชนบ้านน้ำเกี๋ยน ซึ่งชุมชนบ้านน้ำเกี๋ยนได้ใช้การสื่อสารทั้งแบบทางการ (เช่น การประชุมหมู่บ้าน) และการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (เช่น การพบปะพูดคุยในโอกาสวันสำคัญ เช่น วันพระ เป็นต้น) เป็นตัวเชื่อมประสานความร่วมมือระหว่างกัน รวมถึงการมี "องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตบ้านน้ำเกี๋ยน" เป็นตัวกลางเชื่อมโยงทุกฝ่ายเข้าด้วยกัน โดยมีแนวคิดที่ว่า ถึงแม้ว่าแต่ละฝ่ายจะมีความแตกต่างกันในเรื่องของบทบาทหน้าที่ แต่ทุกฝ่ายต่างมีเป้าประสงค์ร่วมกันก็คือ การแก้ไขวิกฤตการณ์ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน และการพัฒนาชุมชนบ้านน้ำเกี๋ยนให้เป็นชุมชนเข้มแข็งที่ยั่งยืน จากแนวคิดและทฤษฎีเรื่องการมีส่วนร่วมและเรื่องกระบวนการ บวรส. นี้จะทำให้สามารถเข้าใจถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านน้ำเกี๋ยนผ่านทางมิติ บ้าน วัด โรงเรียน และสถานีนามัย

6. แนวคิดและทฤษฎีเรื่องการค้ารักษา-การค้ารงอยู่

วุฒิชัย หลักเมือง (2541) ได้สรุปถึงเรื่องการค้ารักษาความเป็นชุมชนของคนในชุมชนว่า

" การดำรงอยู่ของคนในชุมชนชนบทจะดำรงอยู่ด้วยการต่อสู้ดิ้นรนในการทำมาหากิน เพื่อความอยู่รอดของตนเอง ทั้งจากธรรมชาติแวดล้อม การทำมาหากิน การถูกเอาเปรียบจากผลผลิตของตนเอง ตลอดจนความด้อยการเหลียวแลเอาใจใส่จากภาครัฐ ส่งผลให้ชุมชนชนบทต้องอยู่ในสภาวะปากกัดตีนถีบ อย่างต่อเนื่องตลอดมา อย่างไรก็ตาม ในชุมชนชนบทยังคงความดีงามในความสัมพันธ์ของชุมชนไว้อย่างไม่เสื่อมคลาย นั่นคือ ชุมชนชนบทคงมีความสัมพันธ์อยู่ 2 อย่าง คือ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยสายเลือด หรือโดยบรรพบุรุษ จากการตั้งบ้านเรือนและชุมชนของตน จากกลุ่มเล็กๆ ที่อพยพมาจากชุมชนเดียวกัน และมาตั้งบ้านเรือนใหม่ และความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหนึ่งกับอีกชุมชนหนึ่ง โดยการนำสิ่งของตนที่มีอยู่ไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของชุมชนอื่น นอกจากนั้น ในชุมชนชนบทยังมีการแลกเปลี่ยน หรือพึ่งพาแรงงานกันระหว่างญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน เช่น การลงแขกในภาคกลาง การออกปากกินวาน ในภาคใต้ การเอามื้อ ในภาคเหนือ และการเองแแสง ในภาคอีสาน เป็นต้น "

สัมพันธ์ เศรษฐกิจ (2540) นำเสนอให้เห็นว่าการที่ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้หรืออยู่รอดได้นั้น มีองค์ประกอบที่สำคัญ 8 ประการ คือ

1. การมีอุดมการณ์ร่วม หมายถึง การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกัน และการยอมรับในอุดมการณ์และทิศทางการพัฒนา ซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวการรวมกลุ่มหรือองค์กรไว้
2. มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการจัดทำข้อตกลงในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน
3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรในการสร้างผลประโยชน์และการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวขององค์กร โดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม

4. ทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญขององค์กร โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในด้านต่างๆ ทั้งในด้านความคิด ศิลธรรม การประกอบอาชีพ การพูด การประสานงาน และผู้นำที่มีบารมี ผู้นำด้านต่างๆ เหล่านี้มีบทบาทและความสำคัญต่อองค์กร
5. สมาชิก ทั้งที่เป็นสมาชิกในองค์กรและชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เข้าร่วม แต่มีผลกระทบต่อองค์กรทั้งด้านความร่วมมือ ข้อพิพาทวิชาการ และผลประโยชน์ร่วมของชุมชน
6. การบริหารจัดการ ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญและชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยในด้านการบริหารจัดการมีรายละเอียดที่สำคัญ คือ การตัดสินใจร่วม การจัดโครงสร้างองค์กรและบทบาทหน้าที่ การกำหนดกฎ กติการ่วมกัน สถานที่ และทรัพยากรที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ การสื่อสารและการประสานงาน กระบวนการควบคุมตรวจสอบและประเมินผล
7. กิจกรรม โดยการมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่อองค์กรสมาชิกและชุมชน แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการพัฒนา
8. ทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น ทรัพยากรในด้านความรู้ ประสบการณ์ และเทคโนโลยี ทรัพยากรในด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุนจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน

โดยผู้วิจัยจะนำไปแนวคิดนี้ไปใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพิจารณาว่า การที่ชุมชนน้ำเกี๋ยนสามารถดำรงรักษาความเข้มแข็งของตนเองได้นั้นสอดคล้องกับองค์ประกอบทั้ง 8 ประการที่สัมพันธ์ เศรษฐกิจ ได้กล่าวไว้หรือไม่

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2533) ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและเศรษฐกิจหมู่บ้านไทย ได้ข้อสรุปถึงเหตุผลสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนหมู่บ้านว่า มีคำอธิบายอยู่ 3 ประการคือ

1. แรงเกาะเกี่ยวของชุมชน โดยผ่านทางมิติใหญ่ๆ ที่สำคัญคือ มิติทางประวัติศาสตร์ โดยชุมชนหมู่บ้านของไทยเข้าสู่ระบบศักดินา โดยที่ระบบชุมชนนพกาลมิได้สูญสลายไป ในแง่

ของการผลิต การเข้าครอบครองที่ดินหรือเข้าเป็นสมาชิกชุมชน มักต้องผ่านระบบเครือญาติ หรือการมีความสัมพันธ์กับคนในหมู่บ้าน ในแง่สังคม โครงสร้างชุมชนมักมีความเกี่ยวพันแบบครอบครัว และในเชิงวัฒนธรรม ระบบค่านิยมและระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ชุมชนหมู่บ้านผลิตขึ้น มีส่วนช่วยถักทอแรงเกาะเกี่ยวและสร้างระบบที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของตัวชุมชนเอง

2. การคงอยู่ของฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์เป็นเวลาอันยาวนาน การที่ชุมชนหมู่บ้านมีฐานทางวัตถุดิบสนับสนุน หรือการที่ชุมชนมีทรัพยากรการกินการใช้ได้อย่างยาวนานพอสมควร ทำให้หมู่บ้านสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับหนึ่ง
3. ลักษณะของระบบทุนที่มีส่วนต่างจากโลกที่สามอื่นๆ โดยรัฐหรือระบบทุนที่เข้าไปถึงหมู่บ้านของไทยเป็นรัฐและระบบทุนประเภทที่ไม่ปรารถนาจะแทรกแซงในหมู่บ้านอย่างเต็มที่ วัฒนธรรมและชุมชนหมู่บ้านมีลักษณะแบบ “กาฝาก” หรือหวังเพียงแต่ทรัพยากรของชุมชน เมื่อได้ทรัพยากรแล้วก็มิได้เข้าไปจัดการระบบการผลิตในหมู่บ้าน ลักษณะนี้แตกต่างจากระบบพิวดีลในยุโรป ที่มูลนายเข้าไปเป็นเจ้าของที่ดินและจัดการการผลิตในชุมชนด้วย

ในทรรศนะนี้จึงเป็นการมองการดำรงอยู่ของชุมชนโดยผ่านปัจจัยภายในที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ด้วยการพึ่งศักยภาพที่มีอยู่ของตนและต่อรองกับอารยธรรมสมัยใหม่หรือวัฒนธรรมที่มาจากโลกภายนอก

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540) ได้อธิบายกระบวนการสนับสนุนการดำรงอยู่ของกลุ่มหรือชุมชน โดยจำแนกออกเป็น 5 กระบวนการ คือ

1. การปลุกจิตสำนึก (Conscioustization) คือการที่จะทำให้สมาชิกของกลุ่มเกิดความตระหนักว่ามีปัญหาที่เผชิญอยู่ และสมาชิกมีความประสงค์ที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว เหล่านี้ให้หมดไปตามกำลังและความสามารถ ซึ่งถ้าสมาชิกมีจิตสำนึกในเรื่องของการที่จะแก้ไขปัญหาก็จะนำมาสู่การรวมตัวซึ่งเป็นกระบวนการที่ 2
2. การรวมพลัง (Organization) เกิดขึ้นภายหลังจากสมาชิกได้มีคุณสมบัติเกิดความตระหนัก อยากร่วมกันแก้ไขปัญหาจึงได้มีการพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนหรือตกลงที่จะดำเนินการ

บางอย่างร่วมกัน ซึ่งความเป็นกลุ่มนี้จะเริ่มเกิดหลังจากที่สมาชิกได้มีการตัดสินใจร่วมกันว่าจะทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันในขั้นตอนนี้ อาจมีการเลือกผู้แทนมาทำหน้าที่ในการประสานความคิดทำหน้าที่ดำเนินการติดต่อในกระบวนการของกลุ่ม และผู้นำนั้นอาจเป็นผู้ที่จะทำให้สมาชิกทำกิจกรรมในทิศทางที่ได้ตกลงไว้

3. การส่งเสริมความรู้ด้านเทคโนโลยี (Technology) ซึ่งมีความจำเป็นในการประยุกต์ใช้ที่จะปรับหรือแก้ไขปัญหาของตนเอง กระบวนการทางเทคโนโลยีนี้อาจจะเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน สมาชิกที่มาพร้อมต่างก็ให้ความรู้มากขึ้นและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน กระบวนการดังกล่าวนอกจากสมาชิกจะมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันอาจเพิ่มความรู้ทางเทคโนโลยีโดยการเชิญผู้มีความรู้หรือวิทยากรจากหน่วยงานภายนอกมาก็ได้
4. การบริหารการจัดการ (Management) กระบวนการบริหารจัดการที่ดีในกลุ่มประกอบด้วย การทำบัญชีเพื่อสร้างหลักฐานให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจ การบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ หรือข้อตกลงหรือกิจกรรมต่างๆ ที่ได้เกิดขึ้นเป็นบันทึกรายงานการประชุม บันทึกข้อตกลง โดยสมาชิกเป็นผู้กำหนดการประสานงานภายในอันเป็นข่าวสารให้หมู่สมาชิกเข้าใจและเห็นว่าการกระจายผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นไปอย่างยุติธรรมการประสานงานในระหว่างผู้แทนกลุ่มเพื่อแก้ไขบทบาทและติดตามการทำงานตามระบบขั้นตอนการระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอก
5. กระบวนการสนับสนุน (Support) ในกรณีที่กลุ่มได้ผ่านกระบวนการทั้ง 4 มาแล้ว สำหรับบุคคลภายนอกที่มีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาของกลุ่ม ควรหาวิธีการสนับสนุนในด้านวัสดุอุปกรณ์หรือปัจจัยต่างๆ หรือแม้กระทั่งการเงิน เพื่อที่จะให้กลุ่มนั้นได้มีศักยภาพสูงขึ้น ซึ่งหากทรัพยากรภายในอย่างเดียว การแก้ไขปัญหาก็จะเป็นไปอย่างล่าช้าไม่ทันการณ์

จากแนวคิดเรื่องการดำรงอยู่หรือดำรงรักษาความเป็นชุมชนดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดของ สัมพันธ์ เศรษฐกิจ เป็นแนวคิดสำคัญในการศึกษาถึงเรื่อง การดำรงรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชน โดยจะพิจารณาว่าการที่ชุมชนสามารถดำรงรักษาความเป็นชุมชนของตนได้นั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญๆ อะไรบ้าง และใช้กรอบแนวคิดของ จิตติ มงคลชัยอรัญญา

เป็นแนวคิดในการพิจารณากระบวนการสนับสนุนการดำรงอยู่ของชุมชนบ้านน้ำเกี๋น กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบทบาทของการสื่อสารในชุมชน ชุมชนเข้มแข็ง การมีส่วนร่วม และการดำรงรักษาชุมชน ดังต่อไปนี้

อำภา จันทราภาค (2543) ได้ศึกษาเรื่อง "ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน" พบว่า ทุนทางสังคมทั้งทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนกลุ่ม ทุนเครือข่าย และเครือข่ายที่มีอยู่ในชุมชนส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมมาเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชน และปัจจัยที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน การที่ผู้คนมาร่วมกลุ่มกันได้มีความรู้สึกและตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้องดูแลรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมใดๆ ในชุมชน จึงทำให้การนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างอำนาจต่อรองถึงภายนอก และชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของธรรมชาติและสังคมภายนอกได้อย่างมีศักดิ์ศรีและยังคงดำรงรักษาความเป็นชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

พยอม วุฒิสวัสดิ์ (2547) ได้ศึกษาเรื่อง "การดำเนินงานจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษา ชุมชนน้ำเกี๋น กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน" พบว่า จากการศึกษากลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 37 คน กลุ่มประชาชนที่เกี่ยวข้อง 85 คน และตัวแทนหน่วยงานภายนอก 7 คนเมื่อนำผลมาวิเคราะห์ตามหลักสถิติโดยใช้ร้อยละและค่าเฉลี่ย ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนน้ำเกี๋นมีพัฒนาการในกระบวนการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยสามารถแยกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ช่วงปี พ.ศ. 2534-2536 เป็นช่วงระยะเริ่มต้นของการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม ดำเนินการในลักษณะการจัดเวทีชุมชนที่ยังไม่มีแบบแผน โครงสร้างที่ชัดเจน และเป็นการประชุมแบบไม่เป็นทางการ โดยใช้มิติ บ้าน วัด โรงเรียน สถานีนามัย หรือที่เรียกว่า "กระบวนการ บวรส." เป็นตัวขับเคลื่อน โดยการนำเอาข้อมูล ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิดขึ้น

ในน้ำเกียน เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาการเล่นพนัน และปัญหาการบุกรุกทำลายป่า มาเป็นประเด็นสำคัญในการพูดคุย เพื่อหาทางออกและแก้ไขปัญหของชุมชน

ระยะที่ 2 ช่วงปี พ.ศ. 2537-2541 น้ำเกียนได้จัดทำเวทีชุมชนทั้งระดับตำบล หมู่บ้าน ที่มีกระบวนการที่ชัดเจนว่าในแต่ละเวทีต้องการเรียนรู้ในประเด็นข้อมูลของชุมชนใด เช่น ประเด็นปัญหาด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม ภูมิปัญญาชาวบ้าน และปัญหาของหมู่บ้าน ภายใต้ขอบเขตว่า ต้องเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนน้ำเกียน และจัดทำเป็น “แผนร้อยแปด” ขึ้น ซึ่งเป็น แบบแผนที่รวมเอาโครงการอันเกิดจากความคิดของคนในชุมชนมาจัดทำเป็นแผนงานขึ้น และนำเสนอต่อที่ประชุม เพื่อขอสมัครร่วมในการลงความเห็น ว่า แผนร้อยแปดแผนนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ที่จะดำเนินกิจกรรมต่อไป โดยมีองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนน้ำเกียนเป็นผู้ขับเคลื่อน

ระยะที่ 3 ช่วงปี พ.ศ. 2542-ปัจจุบัน น้ำเกียนมีการพัฒนาและจัดทำเวทีชุมชน เช่นเดียวกับในช่วงระยะที่ 2 อย่างต่อเนื่อง โดยยังคงเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนผ่านการจัดเวทีระดมความคิด และทำให้มีการจัดทำแผนชุมชนที่มีรูปแบบสมบูรณ์ขึ้น กอปรกับผลจากการดำเนินงานจัดทำแผนชุมชนที่ผ่านมาปรากฏให้เห็นชัดเจน (เช่น ความสำเร็จของการแก้ไขปัญหาการติดยาเสพติดของเยาวชนและชาวบ้านตำบลน้ำเกียน ปัญหาเรื่องการบุกรุกป่าไม้ที่น้อยลง เป็นต้น) อีกทั้งแผนชุมชนยังได้รับการสนับสนุนจาก องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำเกียน (อบต. น้ำเกียน) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้แผนงานโครงการที่เกิดจากการทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมสามารถแก้ไขปัญหของชุมชนตรงตามความต้องการของชุมชน

สำหรับความคิดเห็นต่อผลกระทบจากการดำเนินงานจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชนด้านสังคม เศรษฐกิจ ผู้นำชุมชน และการบริหารจัดการชุมชนนั้น พบว่า

ด้านสังคม ในเรื่องวิถีชีวิตของชุมชนด้านสังคมนั้น การจัดทำแผนชุมชนมีผลกระทบในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 3.38$) อย่างไรก็ตามชุมชนน้ำเกียนยังคงความเป็นเครือญาติ มีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านไว้อย่างเข้มแข็ง เน้นการทำงานแบบรวมกลุ่มภายในชุมชนมากขึ้น ถึงแม้ว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีอาชีพเกษตรกรรม แต่ยังคงพึ่งพาปัจจัยการผลิต ปัจจัยทุนจากภายนอกสูง รวมทั้งซื้มีซ้บเอาวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาในชุมชน

ด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนในด้านเศรษฐกิจจากการทำแผนชุมชน พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 3.45$) โดยพบว่า จากเดิมที่ชุมชนมีปัญหาเรื่องความยากจน มีรายได้ต่ำ แต่หลังจากการจัดทำแผนชุมชนแล้ว การแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจังด้วยการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนก็เกิดขึ้น โดยเน้นไปที่การพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชน ภายใต้การบริหารจัดการ ดังนี้

- จัดตั้งกองทุนหมุนเวียน เพื่อเรียนรู้ร่วมกันด้านการใช้สินเชื่อระยะสั้น เพื่อการประกอบอาชีพ
- จัดตั้งธนาคารชุมชน ให้บริการรับฝากเงินและการให้สินเชื่อแก่สมาชิก
- จัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ขึ้นในทุกหมู่บ้าน
- ปลดหนี้จากธนาคารด้วยการพัฒนาอาชีพให้แก่คนในหมู่บ้าน
- จัดทำโครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

ด้านผู้นำชุมชน การจัดทำแผนชุมชน มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนด้านผู้นำชุมชน ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 3.48$) โดยพบว่า จากเดิมที่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ และแยกตัวออกจากกัน การทำงานส่วนใหญ่ทำตามนโยบายของแต่ละหมู่บ้านไม่เกี่ยวข้องกัน จนเกิดปัญหาวิกฤติของชุมชน อันได้แก่ ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาการระบาดของยาเสพติด ปัญหาเรื่องหนี้สิน และปัญหาเรื่องสภาพสังคมที่เสื่อมถอย ทำให้ผู้นำชุมชนคิดว่าการทำงานแบบตัวใครตัวมันนั้น ไม่สามารถแก้ไขปัญหาทั้งระบบได้ จำเป็นต้องทำงานร่วมกันระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน สถานีนอนามัย (กระบวนการ บวรส.) ภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน จึงมีการคัดเลือกผู้นำชุมชนจากทุกหมู่บ้านและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ เพื่อให้เกิดการยอมรับและนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลอย่างรวดเร็วและเห็นเป็นรูปธรรม จนปัจจุบัน 37 ชุมชน เป็นกลุ่มผู้นำที่ได้รับการยอมรับและได้รับความเชื่อถือ ศรัทธาจากคนในหมู่บ้านมากที่สุด

ด้านบริหารจัดการ ผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนด้านการบริหารจัดการชุมชนจากการจัดทำแผนชุมชน พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 3.28$) โดยจะเห็นได้จากากการบริหารจัดการชุมชนที่มีรูปแบบชัดเจนขึ้น ภายหลังจากการทำแผนชุมชน เช่น

- มีองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกียนเกิดขึ้น เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนภายในตำบล

- มีการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนภายใต้วิสัยทัศน์ร่วมกัน
- มีมาตรการทางสังคมที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน เพราะได้มาจากการจัดทำเวทีชุมชน
- มีการกำหนดให้การอนุรักษ์ป่าเป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชน
- มีการใช้แผนแม่บทชุมชน เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง

อรุณีวรรณ นาศรี (2544) ได้ทำการศึกษางานวิจัย เรื่อง "การสื่อสารในการจัดการประชาคมทับเที่ยง" โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อค้นหาพัฒนาการของประชาคมทับเที่ยง, ปัจจัยที่เอื้อต่อการก่อตัวของประชาคมทับเที่ยง, รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการธำรงรักษาเครือข่ายและกลยุทธ์ การสื่อสารในการขยายเครือข่ายประชาคมทับเที่ยง, วิเคราะห์รูปแบบทางความคิด (Mental Model) ของกลุ่มแกนนำประชาคมทับเที่ยง และวิเคราะห์มุมมองของสาธารณะที่มีต่อประชาคมทับเที่ยง ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ, การสังเกตแบบมีส่วนร่วม, การจัดประชุมกลุ่มย่อย และการจัดเวทีวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการของประชาคมทับเที่ยง สามารถแบ่งได้เป็น 4 ระยะ คือ ระยะ "ก่อรูปรวมตัว" ระยะ "รวมพลปั้นแต่งสังคม" ระยะ "เติบโตแพร่พันธุ์" และ ระยะ "ปรับตัวเปลี่ยนแปลง" โดยมีปัจจัยที่เอื้อต่อการก่อตัวของประชาคมทับเที่ยง ประกอบด้วย 5 ปัจจัย คือ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของคนทับเที่ยง, ปัจจัยด้านลักษณะของเมืองทับเที่ยง, ปัจจัยด้านสถานการณ์ที่เหมาะสม, ปัจจัยด้านกลุ่มกิจกรรมทางสังคมก่อนเกิดประชาคมทับเที่ยง, ปัจจัยด้านบุคคล และพันธมิตรสำคัญ

รูปแบบการสื่อสารที่ใช้ในการธำรงรักษาเครือข่ายประชาคมทับเที่ยงมี 4 รูปแบบตามระยะของพัฒนาการ กล่าวคือ

ขั้นการก่อรูปรวมตัว ใช้การสื่อสารผ่านพื้นที่สาธารณะ การสื่อสารมวลชน และการจัดเวทีเสวนา

ขั้นรวมพลปั้นแต่งสังคม ใช้การสื่อสารผ่านประเด็นร่วมที่น่าสนใจคือประเด็นเมืองน่าอยู่ ส่วนกลไกการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมาย แบ่งเป็น การสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายทั่วไป ใช้วิธีการตีตประกาศ แผ่นปลิว เสียงตามสายของเทศบาล การสื่อสารเพื่อเชิญกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ ใช้สื่อบุคคลเริ่มต้นตามด้วยการส่งจดหมายเชิญประชุมอย่างเป็นทางการ การสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมาย

การแพร่อย่างไม่ตั้งใจ ผ่านการสื่อสารในชีวิตประจำวันของแกนนำไปยังคนที่เข้ามาสัมพันธ์ใกล้ชิด และการแพร่อย่างจงใจผ่านพื้นที่สาธารณะและสื่อมวลชน

มุมมองของสาธารณะที่มีต่อประชาคมทับเที่ยง ชาวเมืองทับเที่ยงรับทราบข่าวสารเกี่ยวกับเนื้อหาหรือกิจกรรมของประชาคมทับเที่ยงอยู่ในระดับปานกลาง โดยกิจกรรมชาวเมืองรับทราบ ฟังพอใจ และเข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุดคือ กิจกรรมการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ส่วนกิจกรรมที่ประชาชนรับทราบน้อยที่สุด คือ กิจกรรมการจัดตั้งกลุ่มธนาคารขยะของเยาวชนชุมชนหนองยวนและการเดินสำรวจชุมชนของเยาวชนชุมชนท่าจีน

รูปแบบการสื่อสารในการส่งข่าวสารการจัดกิจกรรมของประชาคมทับเที่ยง พบว่าชาวเมืองทับเที่ยงเปิดรับทราบข่าวสารเกี่ยวกับเนื้อหาหรือกิจกรรมของประชาคมทับเที่ยงอยู่ในระดับปานกลาง โดยรูปแบบการสื่อสารที่ชาวเมืองทับเที่ยงเปิดรับมากที่สุดคือ สื่อวิทยุ รองลงมาเป็นการเปิดรับผ่านสื่อรดโฆษณาประชาสัมพันธ์ ผ่านเสียงตามสายของเทศบาลนครตรัง ส่วนรูปแบบการสื่อสารที่ชาวเมืองรับทราบได้น้อยที่สุด คือ การใช้จดหมายเชิญอย่างเป็นทางการ

อ้อมทิพย์ เมฆรักษาวณิช แคมป์ และคณะ (2547) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทการสื่อสารในการเสริมพลังความเข้มแข็งของผู้หญิงในการปกครองท้องถิ่น” โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้นำที่เป็นผู้หญิงจาก 5 หมู่บ้าน ในตำบลริมดอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

การวิจัยนี้พบว่า การสื่อสารภายในหมู่บ้านใช้เสียงตามสาย การบอกปากต่อปาก การพูดคุยและประชุมในกลุ่มแกนนำหมู่บ้านและการสื่อสารส่วนมากเป็นการสื่อสารจากบนลงล่าง สำหรับบทบาทการสื่อสารที่มีส่วนในการเสริมพลังความเข้มแข็งของผู้หญิงทั้งในฐานะผู้นำหญิงและกลุ่มพลังทางการเมืองในเรื่องการปกครองท้องถิ่นมีทั้งหมด 13 บทบาท ได้แก่ การเป็นช่องทางถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนได้รับรู้ การเป็นช่องทางรับรู้ข่าวสาร การกลั่นกรองข้อมูล การเป็นตัวช่วยในกระบวนการตัดสินใจ การเป็นกลไกในการเร่งกระบวนการพบปะแสดงความเห็น การเป็นตัวเชื่อมต่อการสื่อสารในแนวนอน การเป็นเครื่องมือในการสร้างความโปร่งใส การเป็นเวทีสื่อสารทางความคิด การสร้างการมีส่วนร่วม การแก้ปัญหาความขัดแย้งการเป็นปากเป็นเสียงให้กลุ่มต่างๆและผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้าน การรวบรวมความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนและบทบาทในการบริหารความขัดแย้ง โดยบทบาทการสื่อสารทั้ง 13 บทบาท ช่วยเสริมความเข้มแข็งของผู้หญิงใน 3 มิติ ได้แก่ มิติแรกช่วยเสริมความสามารถในการคิดวิเคราะห์ และการตัดสินใจ มิติที่สองช่วยสร้างพื้นที่ในการมีส่วนร่วมการพัฒนาชุมชนซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญใน

การเข้าไปมีส่วนร่วมด้านการเมืองการปกครองท้องถิ่นของผู้หญิง และมีมติสามช่วยเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากร ทั้งนี้บทบาทการสื่อสารดังกล่าวเสริมความเข้มแข็งของผู้นำหญิงมากกว่าผู้หญิงทั่วไป ทั้งนี้บทบาทการสื่อสารดังกล่าวนำไปสู่การเสริมความเข้มแข็งของผู้นำหญิงมากกว่าผู้หญิงทั่วไป

สำหรับปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อบทบาทการสื่อสารพบว่ามี 3 ปัจจัย ปัจจัยแรกคือปัจจัยภายนอก ได้แก่อิทธิพลและพฤติกรรมการทำงานของหน่วยงานภายนอกทั้งรัฐและนักการเมือง ปัจจัยที่สองคือปัจจัยภายในหมู่บ้าน ได้แก่ความเป็นชุมชน ความสัมพันธ์ของผู้นำ รูปแบบการสื่อสารในหมู่บ้าน พื้นที่ทางกายภาพของหมู่บ้านและการมีพื้นที่สาธารณะ และปัจจัยที่สามคือปัจจัยที่เกี่ยวกับผู้นำหญิง ได้แก่ ศักยภาพการสื่อสาร วิธีการทำงาน ลักษณะงานและพื้นที่การทำงาน การรับรู้และให้ความหมายของผู้นำ ประสบการณ์ทำงาน แรงจูงใจ การมีบทบาทที่หลากหลาย ความเป็นหญิง การทำงานร่วมกับผู้นำชายและความพร้อมของครอบครัว

โคจิวัจนี บุญประดิษฐ์ และคณะ (2547) ได้ศึกษาเรื่อง “โครงการ การสื่อสารกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านคร้ว ในกรณีพิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร” พบว่าจากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ของชาวชุมชนบ้านคร้ว ในช่วงสภาวะปกติ และสภาวะวิกฤต มีลักษณะที่แตกต่างกัน โดยมีปัจจัยสำคัญนั่นคือ การที่ชาวชุมชนแสดงออกถึงความรู้สึกผูกพัน ความรู้สึกติดดิน และผลานความร่วมมือภายในชุมชน กลยุทธ์การสื่อสารของแกนนำชุมชนในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในกรณีพิพาทฯ โดยใช้การวิจัยเอกสาร วิจัยภาคสนาม การสังเกตการสัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่มกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยประกอบด้วยคณะทำงานเฉพาะกิจ กรรมการชุมชน และชาวชุมชนบ้านคร้ว จำนวน 20 คน

ผลการวิจัยพบว่า ปฏิสัมพันธ์ของชาวชุมชนเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล ที่มีลักษณะสองทาง แบ่งได้เป็น 3 ระดับคือ ระดับบุคคล ได้แก่ การทักทาย การพูดคุย ระดับกลุ่ม ได้แก่ การประชุม การพูดคุยของคนกลุ่มต่างๆ ระดับชุมชนเป็นการสื่อสารระหว่างกลุ่มหลายๆ กลุ่มที่มีความซับซ้อนกัน ลักษณะที่ชาวชุมชน แสดงถึงความรู้สึกผูกพัน ความรู้สึกติดดิน และผลานความร่วมมือต่างๆ เช่น กิจกรรมทางศาสนา การเมือง สุขภาพและอนามัย การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายในชุมชน การแข่งขันกีฬา การบริจาค และการประชุม ปัจจัยที่ชาวชุมชนแสดงถึงความผูกพันต่อชุมชน ได้แก่ ความเป็นมุสลิม ลักษณะของกิจกรรม แกนนำริเริ่มกิจกรรม และผลกระทบจากกรณีทางด่วน กลยุทธ์การสื่อสารของแกนนำชุมชนในการจัดการปัญหาได้แก่ การใช้ศาสนาอิสลามในการรวมคนในชุมชน การประสานกลุ่มแกนนำ การจัดการในชุมชน การใช้เทคโนโลยี

ทางการสื่อสาร การกระจายข่าวสารอย่างรวดเร็วภายในชุมชน การใช้สื่อเฉพาะกิจโดยเสนอเรื่องราวจากแนวคิดทางศาสนาอิสลาม ใช้ภาษาที่กระชับ เข้าใจง่าย ใช้สื่อมวลชนเผยแพร่ข่าวสารให้เป็นประเด็นข่าวในระดับประเทศ และการสร้างพันธมิตรภายนอก กลยุทธ์การสื่อสารในการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน ได้แก่ การสื่อสารภายในชุมชนซึ่งเกิดจากการสร้างปฏิสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นภายในชุมชนโดยใช้ "กิจกรรม" ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการดึงคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ การใช้หลักศาสนาในการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนและการใช้คนนอก ได้แก่ นักวิชาการและสื่อมวลชนที่ช่วยเผยแพร่เรื่องราวของชุมชนให้เป็นที่แพร่หลายในระดับประเทศ

กรอบแนวคิดในงานวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้ จากการศึกษาค้นคว้า ประมวลความรู้จากเอกสาร งานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการสื่อสารกับการมีส่วนร่วมดำรงรักษาความเข้มแข็งของชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิด (Conceptual Model) ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของการสื่อสาร อีกทั้งแนวคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อศึกษาว่ามีบทบาทของการสื่อสารต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนใดบ้างที่ได้ช่วยดำรงรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งบ้านน้ำเกียนให้มีความยั่งยืนจนถึงปัจจุบัน

